

11. Vznik Biskupství brněnského jako součást rozsáhlé reformy církevní správy na Moravě

Vznik Biskupství brněnského je jedním z kroků ucelených církevně-správních reforem Marie Terezie a Josefa II. Zvláště Josefa II. vnímáme v našich dějinách jako rušitele klášterů, tvůrce nové farní sítě, jako podmanitele církve, jako vydavatele tolerančního patentu, jako rušitele nevolnictví. To vše jsou nám docela obecně známá fakta. Přesto, že obsahují řadu pozitivních kroků, podvědomě je podle dosavadní „pohabsburské“ interpretace vnímáme s negativním nádechem.

1. Charakteristika doby

Uvědomme si, že v rámci monarchie probíhají zásadní reformní kroky od nástupu Marie Terezie na trůn 1740, pokračují i v době spoluvlády Marie Terezie a Josefa II. (1765-1780) a vrcholí v době samostatné vlády Josefa II. (1780-1790).

Mějme také na paměti, že v tomto období probíhá zásadní společenská proměna, kdy se mění starý feudální systém na systém nový, pro toto období říkáme byrokratický, ale vlastně se kladou základy občanskému systému – všichni obyvatelé si mají být rovni před zákonem. Privilegované vrstvy obyvatel jsou částečně omezovány ve svých právech, obyvatelé dosud ponecháni vrchnostem v jejich správě, jsou bráni státem v ochranu. V některých zemích probíhá tato proměna velmi krvavě, dostatečně odstrašujícím příkladem je Francie s Velkou francouzskou revolucí 1789. V našich zemích probíhá tato proměna dříve, navíc pokojnou cestou reformních kroků. Katolické smýšlení Marie Terezie a Josefa II. tu nepopíratelně sehrává svoji významnou roli.

Habsburští panovníci nebyli sami, kdo vytvářeli reformní program. Musíme mít na paměti, jaké duchovní ovzduší v této době Evropa dýchá. O jansenismu, febronianismu a episkopalismu se již zmínili.

Přehlédnout ale nemůžeme také zednářství a rosenkruciánství, vlastně nová „náboženství“, postavená na víře v rozum, která chtějí duchovně a mravně zušlechťovat člověka, dosáhnout vlády tolerance a humanity, ovšem to vše bez víry v Boha, který nám poslal svého Syna, aby nás vykoupil a spasil.

Všechny tyto duchovní proudy pronikají do zemí rakouského soustátí a navíc ovlivňují i řadu vysoce postavených duchovních osob jak v řeholní, tak diecézní oblasti. Toto vše musíme mít na paměti, chceme-li zvažovat reformní kroky Marie Terezie a Josefa II.

2. Následnost reformních kroků

Nemůžeme zde vypočítávat všechny reformní kroky, spokojme se tím, že si uvědomíme, že zasáhly do všech oblastí života: politické správy na všech úrovních - správy krajů, měst i vrchnostenské správy; ekonomické správy – obchod, výroba, daně; soudní správy. Významně reformou zasažena byla i oblast školská a církevní. Všechny oblasti života tehdejšího člověka byly reformními kroky proměňovány.

Takto výrazná přeměna státu vyžadovala součinnost všech společenských vrstev včetně církve. Záleží opět na úhlu pohledu jak zapojení církve do systému správy státu novou reformou vnímáme. Můžeme říci, že Marie Terezie a Josef II. využili církev jako nástroj, jako prodlouženou ruku svých reformních záměrů. Můžeme ale také říci, že oba panovníci si církve velmi vážili, brali ji v ochranu před novými „liberálními společenskými proudy“, které chtěli papeže i církev oslabit, a snažili se pozdvihnout prestiž katolických kněží i církve jako

celku tím, že jim dávali mimořádné postavení jako ochránců práv poddaných vůči vrchnostem, jako významným vzdělavatelům (dohled na triviální i j. školy) a spolutvůrcům nového modelu správy státu. Snažili se církev učinit svým významným spolupracovníkem – partnerem při tvorbě moderního státu, čímž pokládali základy systému, který v řadě souvislostí dodnes využíváme.

3. Vlastní reforma církevní správy na Moravě

Husitskou sekularizací, poté luterskou a kalvínskou reformací 16. století byla oslabena katolická správa. Pražské arcibiskupství bylo dlouho v letech 14.- 15. století bez arcibiskupa, litomyšlské biskupství zaniklo, řádně fungovalo pouze olomoucké biskupství v době husitských válek v pevných rukách biskupa Jana Železného, 1599-1636 vedené kardinálem Františkem z Dietrichštejna. V roce 1620 klesl počet farností na celé Moravě pouze na 320. Péči dalších olomouckých biskupů, zvláště biskupa **Karla z Lichtenštejna**, počet farností značně vzrostl v roce 1710 na 478 far a 46 lokálních kaplanství (lokální kaplan vede duchovní správu u přifařeného kostela (localis cura animarum), podléhá faráři mateřského kostela a je povinen mu odvádět část štoly a desátku). Současně v roce 1710 působilo na Moravě 478 farářů +153 kaplanů. Následně i panovníci Josef I., Karel VI. nabádali k rozdělování větších farností. Olomoucká konsistoř uváděla v odpověď zásadní hlediska, jimiž se bránila rozdělování starých a zřizování nových farností. Hlavní argument zněl, že pro fungování farnosti je zapotřebí výnos 600 zl. ročně. V řadě farností je ale zaopatření mnohem menší a narůstá tak dluh. Rozdělením větších farností by dostatečné materiální zabezpečení i těchto far kleslo pod potřebnou mez.

Pro **Marii Terezii** i jejího syna **Josefa II.** bylo zřejmé, že k posílení duchovního života v zemi, s tím souvisejícího mírového soužití a růstu prosperity, je nezbytně nutné posílit síť duchovní správy zmenšením diecézních i farních obvodů – tedy rozšířením počtu diecézí a farností. V tomto duchu se nesly všechny podniknuté průzkumy i uskutečňovaná opatření. V roce 1755 vybídla Marie Terezie všechny biskupy, aby dali v tajnosti pořádit seznamy všech far, uvést i počet přifařených vsí, jejich vzdálenost od farního kostela. Tyto údaje měly být podkladem pro převratnou úpravu farního systému z majetku velkých klášterů, jejichž příjmy byly ve Vídni také potají odhadovány.¹ Měl být vytvořen náboženský fond a z něj fundovány nové farnosti a semináře pro nové kněze. Panovnice věc projednávala i s papežem **Benediktem XIV (1740-1758)**. Její stanovisko bylo podpořeno souhlasnými dopisy několika biskupů, např. i olomouckého biskupa **Ferdinanda J. Troyera**, který se systematicky otázkou rozšíření farní sítě ve své diecézi také zabýval. Dojednání a uskutečnění změny oddálilo vypuknutí sedmileté války.

Z poloviny 60. let 18. st. se dochovala statistika o farní síti na Moravě, nejhustší síť měla jižní Morava, děkanáty Mikulov², Podivín, Slavonice, Znojmo. Horší situace byla na západní Moravě.³ V děkanátu Holešov vycházelo v průměru na 1 faru 8,6 vsí. Dobrá duchovní péče byla na Bruntálsku, kde němečtí rytíři spravovali 41 vsí prostřednictvím 12 dobře dotovaných far.³ Situace na Moravě byla vcelku srovnatelná s rakouskými zeměmi. Podstatně jinak

---

¹ Zuber, Rudolf: *Osudy moravské církve I.* Praha 1987, s.

² V Mikulovském děkanství bylo 13 far a 3 lokální kaplanství, tyto pečovaly o celkem 30 vesnic. ³ Farnost Třebíč spravovala vedle města ještě 27 vesnic; Nové Město na Moravě 27 vesnic; Bystrice nad Pernštejnem, stejně jako Letovice spravovaly po 39 vesnicích.

³ Na jednu faru připadly v průměru 3,4 vesnice.

vypadala situace v západní Evropě.⁴ Na Moravě pak v přepočtu na 1 farnost připadá v průměru 1930 duší.⁵

Zřízení biskupství

V roce 1774 vyjednává Marie Terezie spolu s dvorskými úřady s papežem **Klimentem XIV.** o vytvoření moravské církevní provincie – povýšení olomouckého biskupství na arcibiskupství a zřízení biskupství v Brně a Opavě. K vlastnímu rozdělení olomoucké diecéze panovnice přistoupila až po smrti biskupa **Maximiliána Hamiltona** 17. října 1776. Jako prvního brněnského biskupa vytypovala panovnice **Matyáše Františka hraběte Chorinského z Ledské**, dlouholetého kanovníka brněnské kolegiální kapituly, od roku 1774 jejího probošta a současně světícího biskupa Olomouckého. Plánuje nové Brněnské biskupství materiálně zabezpečit proboštskými statky brněnské kapituly, statkem Chrlice a statkem Vyškovským. Vypracované návrhy Marie Terezie postoupila do Říma Apoštolskému stolci. Mezitím olomoucká kapitula 6. října 1777 zvolila za nového biskupa dosavadního kapitulního děkana **Antonína Theodora Colloredo-Waldsee**. Papež **Pius VI.** vydal 5. prosince 1777 čtyři buly, jimiž kroky panovnice potvrzuje. Jde o bulu o založení Brněnského biskupství vyčleněním z olomoucké diecéze a jí podřízené, o jmenování Matyáše Chorinského brněnským biskupem a o povýšení olomouckého biskupství na arcibiskupství.

Jednání designovaného biskupa o majetkové zabezpečení nové diecéze nebyla snadná, proti postoupení vyškovského panství Brnu se postavila olomoucká kapitula. Matyáš Chorinský nakonec upustil i od reálného převzetí velkostatku Chrlice, ponechává jej arcibiskupovi, nechává si z něj prozatím vyplácet peněžní rentu, a to i proti námitkám brněnských kanovníků, že reálné převzetí statku a vlastní hospodaření je lepší než peněžní renta, která byla navíc podle robotního patentu z roku 1775 nižší než dříve a obnášela pouhých 14.000 zl. ročně. Oporou biskupa Chorinského se stal nově jmenovaný kanovník **Karel Tauber z Taubenfurtu**, dosavadní duchovní guberniální referent.

V roce 1777 získává nově zřízené biskupství 151 far ve Znojemském, Jihlavském a části Brněnského kraje.⁶ Jsou rozloženy v 17 děkanátech - Brno, Modřice, Lomnice, Bystřice, Velké Meziříčí, Měřín, Jihlava, Třebíč, Náměšť, Ivančice, Znojmo, Olbramovice, Hostěradice, Jaroměřice, Jevišovice, Telč, Slavonice. Nově jsou následně připojeny ještě 3 děkanáty – Dačice, Jemnice, Hrádek. K 1. 1. 1784 přibývá dalších 7 děkanátů – Bučovice, Hustopeče, Mikulov, Podivín, Vyškov, Židlochovice, Letovice. V roce 1786 je připojeno ještě dalších 10 děkanátů - Nové Město na Moravě, Želetava, Hrušovany, Slavkov, Vranov, Hodonín, Blansko, Jedovnice, Kuřim, Klobouky. Když je záhy zrušeno děkanství Slavonice ustaluje se v roce 1787 členění diecéze pro delší dobu na počtu 36 děkanství.⁷

Vztah Josefa II. a papeže

Představy Josefa II. o plánované reformě církevní správy v Habsburském soustátí, záměr zrušit řadu klášterů, posílit farní síť a obavy z odtržení rakouských zemí od Říma přiměly

---

⁴ V Belgii měla každá ves svoji faru, v Kolínské diecézi připadaly na 1 faru 2-3 vesnice, v krakovské diecézi připadalo na jednu faru cca 1300 duší.

⁵ Fara mikulovského děkanátu pečuje o 1207 duší, fara děkanátu Valašské Meziříčí o 3188 duší.

⁶ Hurt, Rudolf: *Dějiny brněnské diecéze 1777-1945*. Brno 1977, strojopis.

⁷ Z těchto 36 děkanství je 15 v brněnském arcijáhenství a ve znojemském arcijáhenství je to 21 děkanátů z nichž je 10 v kraji Znojemském a 11 v kraji Jihlavském. K Zamýšlenému rozdělení arcijáhenství podle krajů na 3 (brněnské, znojemské a jihlavské) nedošlo. Později byla Arcijáhenství přeměněna na arcikněžství.

papeže Pia VI., aby se vypravil na pastorační cestu za Alpy, pokusit se rozmluvit císaři jeho záměry velkých zásahů do církevní správy. Je to první papežova cesta za Alpy od roku 1415. Papež přijíždí do Vídně před Velikonocemi 1782, všude po cestě je srdečně vítán katolickým obyvatelstvem, je tomu tak i v hlavním městě monarchie. Ve Vídni před Hofburgem, kde je papež ubytován, se denně schází tisíce poutníků, aby papeže pozdravili.⁸ Papežova návštěva má obrovský pastorační význam, je povzbuzením pro obnovu katolického života v zemi. Velmi laskavého přijetí se papeži dostává i od Josefa II. Oba „státníci“ si vcelku dobře porozuměli, i když se papeži nepodařilo císaře odradit od záměru rušit kláštery.⁹ Císař papeži návštěvu oplácí svou cestou do Říma.

Rušení klášterů

Po zrušení jezuitského řádu 1773 zůstává na Moravě a ve Slezsku ještě 83 klášterů a v nich žije 2022 řeholnic a řeholníků. V roce 1772 jsou 3/8 půdy v rukou duchovenstva, velkou část tohoto majetku tvoří klášterní statky.¹⁰ Dekrety z 12. ledna a 2. března 1782 byl ustaven náboženský fond. První vklad moravského fondu činily majetky zrušených klášterů Porta coeli v Předklášteří u Tišnova, kláštera cisterciáček na Starém Brně a kartuziánského kláštera v Králově Poli. Výnos činil 3,5 milionu zlatých, což se pro zamýšlenou reformu farní sítě jevílo stejně málo. Následovalo další rušení klášterů, které nevykonávají charitativní, sociální či výchovatelskou a vzdělávací činnost a přineslo dalších 5 412 335 zl. Z 83 na Moravě a ve Slezsku je zrušeno 38 klášterů.

Politickým důsledkem rušení klášterů bylo snížení počtu členů duchovenského stavu, kteří dosud zasedali na moravském zemském sněmu.¹¹

Reforma farní sítě

V roce 1777 žádá Marie Terezie představné klášterů, aby uvolnili některé řeholní kněze a poslali je spravovat farnosti. Její požadavek zůstává ze strany řeholních představených bez odpovědi. Josef II. přebírá matčin plán a jedná. Jednak vyzývá biskupy k urychlenému rozdělování farností, ale po 8 měsících nedostává žádné konkrétní podněty. Rozhoduje se tedy jednat z pozice panovníka, podle platné ústavy hlavního zákonodárce. Pro zřízení farností stanovuje nejnižší finanční limit 300 zl. ročně, v případě lokálního kaplanství pak pouze 150-180 zl. ročně. Tyto sumy jsou pak garantovány z náboženského fondu. Josef II. tím podněcuje a přikazuje zakládání farností, lokálních kaplanství a stavbu nových, prostých „josefínských“ kostelů:

- v místech těžko přístupných z mateřské farnosti,
- ve vsích vzdálených víc jak hodinu chůze od farního kostela,
- v obcích nad 700 obyvatel.

V letech 1780-1790 vzniká v olomoucké arcidiecézi 126 lokálií.¹² Při bližším pohledu na konkrétní děkanství můžeme zjistit, že počet nově vzniklých farních obvodů (včetně lokálních

---

⁸ Prameny hovoří o 50 000, Josef II. sám ve svých dopisech do Brusellu uvádí 100.000.

⁹ Josef II. si do svých poznámek zaznamenává svoje „meditování“. „Bez dlouhého hloubání v Písmu svatém, které potřebuje mnoho výkladů a vysvětlivek, říká mi můj vnitřní hlas, co mám jako zákonodárce a ochránce náboženství dělat nebo nedělat, a při mé spravedlivé povaze nemůže mě tento hlas přivést do bludu“.

¹⁰ Dvořák, Rudolf: *Dějiny markrabství moravského II.* Levné knihy, Praha 2000, s. 360.

¹¹ Kadlec, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin.* Zvon, Praha 1991, s. 164.

¹² Zuber, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století I.* Praha 1987, s. 188.

kaplanství) přesahuje jednu třetinu dnešního počtu farností.¹³ Nárůst je to obrovský, když uvážíme, že v dosavadním průběhu 18. počet farností pod vlivem tlaku panovníků i olomouckých biskupů vzrůstal, aby tak reagoval také na nárůst obyvatel.

Přehled obyvatel, kněží a farností na Moravě

		obyvatelé celkem	katolíci celkem	obyvatelé/1fara	katolíci/1k	děkanství	farnosti	kněží
1620	Morava						320	
1710	Morava	900 000		1 800			478	630
1777	Morava	1 200 000		1 930		62	522	
1786	Olomouc					45	508	1 221
1786	Brno					36	397	1 312
1800	Morava+Slezsko	1 371 000	95%	571				2 400
		Podle sčítání k prvnímu lednu 2001 obyv/1 kněz						
2006	Olomouc	1 376 000	568 000	4 496	1 856	21	419	377
2006	Brno	1 354 361	533250 (39,4%)	3 772	1 485	20	450	395
1998	Ostrava	1 370 000				11	279	197

Vzdělání kléru

Tak značný nárůst farních obvodů vyžadoval mnohem více kněží, než jich bylo na Moravě k dispozici i při zapojení kněží zrušených klášterů. Snaha Josefa II. i dvorské duchovní komise napomoci nárůstu duchovních například prostřednictvím nově zřízených generálních seminářů,¹⁴ dále i kněžských domů v diecézích¹⁵ je nedostatečná. Církev těžce nese ztrátu řeholních učilišť i učilišť pod správou diecézních biskupů. Pro vysokoškolské studium je ale nedostatek zájemců i z důvodu značného zmenšení počtu gymnázií dané hlavně rušením jezuitských gymnázií.

Nedostatek zájemců o kněžskou službu je ovlivňován i materiálními důvody. Z následující tabulky je zřejmé rozdělení moravských far do šesti příjmových tříd, jak bylo dáno ustanovením olomouckého biskupa **Ferdinanda Troyera**. Statistický popis diecéze z roku 1772 uvádí:¹⁶

¹³ Ze stávajících 34 farností děkanátu Prostějov vzniklo v rámci josefínského reformy 13 farností (38,24%). Outrata, Bohumil: *Drobné sakrální stavby na Moravě. Kaple a kapličky na Prostějovsku*. MSKA, OlomoucProstějov 2007, s. 80-111.

¹⁴ Olomoucký generální seminář vzniká 1783 ve zrušeném Klášteře Hradisko u Olomouce, trvá do roku 1790, jedním z ředitelů je Josef Dobrovský.

¹⁵ V Brně je kněžský dům zřízen hned v roce 1784 v domě kláštera louckého na návrší Petrov, pak je přenesen do domu kláštera hradištského.

¹⁶ Zuber, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století I*. Praha 1987, s. 193.

Členění farností podle materiálního zabezpečení

příjem	zlatých ročně	celkem far	
1. tř.	1800 - 2000	10	1,75%
2. tř.	1100 - 1200	10	1,75%
3. tř.	900 - 1000	57	9,93%
4. tř.	700 - 800	70	12,19%
5. tř.	500 - 600	105	18,29%
6. tř.	300 - 400	228	39,72%
lokální kaplanství	150 - 180	94	16,37%

Duchovní zabezpečující duchovní správu ve farnostech 6. třídy a v lokálních kaplanstvích tvořili celkem 56,09 % všech moravských duchovních. Jejich příjmy jim dostačovaly jen na velmi nuzný život. I to patřilo k důvodům, proč duchovní stav na Moravě nepřitahoval tolik mladých mužů z měšťanských rodin, jak jsme svědky ze západní Evropy, kde dávali přednost duchovenskému stavu před obchodem a řemesly. Fary s největšími příjmy obsazovali šlechtici.

Nové impulsy ke studiu přináší zrušení nevolnictví, které umožňuje svobodnější pohyb za vzděláním i synů z okruhu poddaných. Hlavně ale povolení císaře Františka I. ke zřízení diecézních seminářů počátkem 19. století.

Pozitivem se stává i zavedení pastorální teologie na university, v Praze se začala přednášet 1778.¹⁷ První učebnici pastorálky vydal 1780 strahovský premonstrát Jiljí Bartoloměj Chládek a v Olomouci pastorálku přednášel podle Chládkovy učebnice Dr. Albert Slavíček, augustinián ze Šternberka.

Rok 1777 byl pro naši diecézi významným impulsem k novému růstu duchovního života a duchovní správy. Marie Terezie i Josef II. byli iniciátory důležitých změn a mocnými hybateli, kteří zasahovali do církevního života v řadě případů bolestivě, ale ve snaze napomoci rozvoji jak státu, tak i církevního života. Nelekali se obtíží a odvážili se na novou cestu. Je třeba abychom se i my odvážili.

4. Závěrem

Z výše uvedené tabulky vyplývá, že jsme na tom podobně jako před rokem 1777. Počet katolíků připadajících na 1 kněze je v olomoucké diecézi téměř totožný jako v roce 1710 před vznikem řady nových farností. V Brněnské diecézi je stav o něco lepší. Pokud ale vezmeme v úvahu přepočít obyvatel na 1 kněze, stává se údaj téměř děsivým a pro kněze vysloveně „strašícím a demotivujícím“.

A tak si troufám říci, že dnešní doba je velmi podobná tehdejší. Stojíme na jistém předělu epoch, kdy každý z nás vlastně spolurozhodujeme, zda bude nejen Evropa, ale hlavně naše

¹⁷ Medek, Václav: *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha 1982, s. 262.

země křesťanská. Stojíme tak před velkými výzvami a záleží na nás, zda a nakolik obstojíme. Nakolik pochopíme a dokážeme uskutečnit, že budoucnost záleží i na naší schopnosti vzájemné soudržnosti, lásky a spolupráce.

Struktura farní sítě je dána již od dob císaře a českého krále Josefa II. Naším současným společným úkolem je posílení kněžského stavu. Snad i v současné době připravované a očekávané narovnání mezi naším státem a církví umožní našim diecézím rozvinout život naší církve i zvýšit počet kněží jak pro naše školy, tak i pro naše oslabené farnosti.

Nechť je nám i naše konference, ke které nás náš pan biskup Vojtěch pozval, důležitým impulsem k dalšímu vykročení k velkému cíli. Na společnou cestu se s Vámi chci podělit o velmi dobrý recept, který jsem nedávno četla a dovolím si Vám tato slova odcitovat: „Je třeba přijmout a prožít své povolání na plný úvazek. Co to předpokládá? Především život z modlitby, zřeknutí se sebe, být k dispozici druhým a zůstat věrný Kristu žijícímu ve své církvi.“¹⁸Tento návod platí stejně tak pro nás laiky, řeholníky i kněze.

Brněnská diecéze 1777-2007: historie a současnost. Sborník příspěvků ze symposia na Biskupském gymnáziu v Brně 10. 11. 2007, str. 15-24.

---

¹⁸ *Acta curiae episcopalis Brunensis* 9/2007, s. 82.